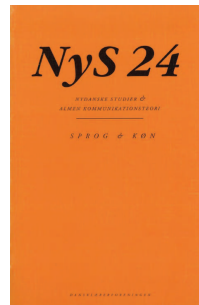

NyS

Titel:	Sprog og køn
Forfatter:	Inge Lise Pedersen
Kilde:	<i>NyS – Nydanske Studier & Almen kommunikationsteori 24.</i> <i>Sprog & Køn</i> , 1998, s. 9-40
Udgivet af:	Dansklærerforeningen
URL:	www.nys.dk

© NyS og artiklens forfatter

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre NyS-numre (NyS 1-36) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

SPROG OG KØN

AF INGE LISE PEDERSEN

Vi har ordsprog om kvinders sprog, det skorter i det hele taget ikke på meninger om kvinders måde at tale på, ja, der er oven i købet en vis overensstemmelse mellem udsagnene. Allerede Cicero er inde på at kvinder taler renere og mere konservativt, og denne påstand genfindes også i nutiden, og kan måske endda siges at være blevet delvis bekræftet i sociolingvistikens konstatering, at kvinder hvad udtale angår taler mere standardnært end mænd.

Mænds sprog er der ingen talemåder om, der er ingen der kommenterer det, og den første bogtitel jeg er stødt på inden for feltet 'mænd og sprog' er ganske ny, *Language and Masculinity* (Johnson & Meinhof 1997). Det betyder ikke at mænds sprog ikke er blevet beskrevet, men at det er blevet beskrevet som sproget, mænds sprog regnes for det selvfølgelige, for normen, som kvinders sprog kan beskrives i forhold til, som en afvigelse fra. Det er bl.a. denne position der problematiseres i forskningen om sprog og køn.

Som en introduktion til emnet skal der her gives en historisk oversigt fra de allerførste behandlinger af emnet omkring århundredskiftet og med fremhævelse af den nordiske forskning. I 70'erne og 80'erne er der to sideløbende spor:

- sociolingvistikken der især har undersøgt sprogbrugsvariation på det fonologiske niveau og hvor køn behandles som en variabel blandt andre variabler.
- sprog-og-køn-forskningen med afsæt i kvindeforskningen der bruger køn som analyseredskab og mest har arbejdet med diskursanalyse.

Debatten om sexistisk sprog vil jeg ikke komme ind på¹.

I de allerseneste år har de to spor nærmet sig til hinanden; kontekstens betydning fremhæves, og interaktion bliver et kerneord. Men først lidt om hvad de to begreber der indgår i titlen betyder.

HVAD BETYDER SPROG?

Sprog er et vidt begreb, og i en del af sprog-og-køn-forskningen er der tale om sprog i ordets videste betydning. Den side af emnet vil højst blive strejket i nærværende oversigtsartikel der holder sig til sprog i snævrere forstand: sprogsystem og sprogbrug, men set i social og politisk sammenhæng. Forskningsobjektet er sprog i kontekst, som kommunikation, inklusive sprogets institutionelle aspekter, herunder de mekanismer der regulerer sprogbrugen. Alle sproglige niveauer er blevet analyseret, men flest beskrivelser træffer vi inden for fonologi og samtaleanalyse. I de senere år har hovedvægten ligget på samtaleanalyse.

KØN ER FLERE TING

Køn er et fællesgermansk ord, der betød 'art, slægt' (og er bevaret i denne betydning i *alskens*, af *als køns* 'alle slags'), men er så senere blevet den sammenfattende betegnelse for hver af de to grupper af hanlige og hunlige individer. Fra engang i 1600-tallet bruges det også om den grammatiske kategori genus, fx skriver Peder Syv i 1685 "Kiøn eller Slags".

Alt dette for at forklare at en skelnen mellem biologisk køn og en social kønskategori ikke byder sig til på dansk, som tilfældet er på engelsk med ordparret *sex* og *gender*². Det hindrer selvfølgelig ikke at man også i Danmark er blevet bevidst om, at det ikke er den uformidlede biologi der er interessant når man studerer sprog og køn, men forbindelsen mellem biologisk og socialt eller kulturelt formet køn.

De kønsidealder der præger den fremvoksende og politisk dominerende middelklasse i Europa langt op i 1800-tallet, er meget inspirerede af Rousseau. For Rousseau var borgeren en mand, og i *Emile* udredes hvordan han gennem opdragelsen bliver til en fysisk stærk, rationel, selvstændig person der har sin virksomhed i det offentlige samfund. Den kvindelige modpart Sophie der har sit virke i det private, opdrages til at opfatte sig som fysisk svag, til at lægge vægt på intuition og følelser, til at tåle afhængighed, underordning og forsagelse. I 1800-tallet skete der en polarisering af mandligt og kvindeligt. Manden havde frihed til at bestemme over sig selv og havde ejendomsret, han var karakteriseret ved at have herredømme over sig selv og andre, og blev derfor tillagt evne til offentlige politiske handlinger. Kvinder tillagde man ikke evner til at træffe offentlige beslutninger, for de havde ikke selvbestemmelsesret eller ejendomsret, men var juridisk underlagt deres far eller ægtemand. Begrebet *borger* er kun tilsyneladende kønsneu-

tralt, det betegnede nemlig stort set altid en (hvid) mand, det var det 'naturlige'. Maskulinitet blev associeret med aktivitet og autoritet, femininitet derimod med passivitet og underordning. Det var maskulint at tænke rationelt, mens det var feminint at give udtryk for følelser, at være intuitiv.

Fra denne essentialistiske opfattelse af køn har man i kønsforskningen bevæget sig til en konstruktivistisk, en bevægelse der er gået fra en position hvor man tillagde kvinder ét sæt træk og mænd et andet og forklarede dem sociobiologisk, til dagens forskning, der i vid udstrækning opfatter kønne som socialt konstruerede og er opmærksom på at de naturaliserer socioøkonomiske uligheder. Det vigtigste er ikke hvori forskellen mellem kønne består, men hvad den kommer til at betyde. Dertil kommer opfattelsen at køn ikke er en statisk kategorisering men noget der hele tiden står til forhandling i interaktionen, at køn hele tiden skabes og genskabes. Derfor er konteksten vigtig.

I den forskning der kort skal omtales i det følgende, kan vi følge denne udvikling af kønsbegrebet.

DE FØRSTE BEHANDLINGER AF KØN OG SPROG: DEN ANEKDOTISKE TRADITION

Emnet køn og sprog dukkede op i sprogvidenskaben for små hundrede år siden. De tre ældste arbejder om køn og sprog jeg kender til, er alle nordiske, men det ene, skrevet af Otto Jespersen, findes i en engelsk version som ofte citeres, mens de to andre er mindre kendte og citerede.

“KVINNSPRÅK” OG “MANDS SPROG OG KVINDES TALE”

Ældst er artiklen “Kvinnospråk” af Gustaf Cederschiöld (Cederschiöld 1899). Artiklen beskriver omgangssproget på baggrund af forfatterens erfaringer som lærer og leder af en pigeskole, ikke et systematisk indsamlet materiale, men ord og ordformer han har bemærket som ‘typisk kvindelige’. Af disse kan nævnes at kvinder anlægger en ensidigt personlig synsvinkel, bruger mere ironi og bestræber sig på at behage. De er konservative i deres sprogbrug, holder sig helst inden for et udadleligt ordforråd, er sjældent nydannende, med undtagelse af eufemismer, og forvansker ofte fremmedord.

Cederschiöld peger på at man ubevidst anlægger en uretfærdig målestok, idet man ikke sammenligner kvindernes tale med mændenes afslap-

pede, utvungne talesprog, men med den gennemreflekterede og upersonlige forstandsprosa.

Ganske tidstypisk opfattes kønnene som komplementære: kvinden er hovedsagelig følelse, manden forstand. Som en konsekvens heraf må de to køns naturlige sproglige udtryk også være forskellige. Vi bør dømme hvert af dem efter sin art, det ene er ikke ringere end det andet. Samtidig må vi indse hvor vigtigt det er at hvert af kønnene kender og forstår det andet køns sprog (Cederschiöld 1899: 43).

Cederschiölds fremhævelse af kønnenes særart kan sammenholdes med en langt senere forfatter som Tannen, der også ser løsningen i en gensidig forståelse.

Få år senere tager Otto Jespersen emnet kvindesprog op i et foredrag med den sigende titel "Mands Sprog og Kvindes Tale" (trykt i *Gads Magazin* 1907, engelsk version Jespersen 1922, her citeret efter Jespersen 1941). Ifølge Otto Jespersen bruger kvinder mange eufemismer og mange forstærkende adverbier, men har mindre ordforråd end mænd, de er sprogligt konservative og autoritetstro, har forkærlighed for sideordning i stedet for underordning, og bruger mange logisk set ufuldendte sætninger. Trods (eller snarere på grund af) det begrænsede ordforråd har kvinder større talefærdighed end mænd.

Forklaringen på forskellene mellem mænds og kvinders sprog finder Jespersen i arbejdsdelingen i primitive samfund. Mændenes arbejde var jagt og krig, og det gav ikke megen anledning til at tale; det kunne oven i købet være farligt. Kvindearbejdet derimod foretoges næsten altid i fællesskab og hindrede ikke en livlig passiar, men opfordrede heller ikke til "overdreven dybsindighed"! Eftersom forklaringen på forskellene er social, mener Jespersen at de to køns forhold til sprogvirksomheden vil undergå omfattende ændringer, så den skildring han har givet ikke vil passe på den opvoksende slægt (Jespersen 1941:174).

Jespersen citeres ofte til skræk og advarsel i nyere fremstillinger, karakteristisk nok uden den sidstnævnte passage skønt den også findes, omend i lidt svagere form, i den engelske udgave. Det er vigtigt at tage den med, for den viser at Jespersen nok har en forkærlighed for en psykologisk forklaring på de sproglige forskelle mellem kønnene, men det er en psykologi der i vid udstrækning forankres socialt og dermed historisk.

Cederschiöld og Jespersen er enige om at opfatte kvinder som impulsive, ureflekterede væsener, behersket af følelser og dårligere intellektuelt udrustede end mænd. Deres behandlinger af kvindesprog er baseret på

intuition og private hypoteser, kun underbygget med anekdotiske iagttagelser, hvoraf en del oven i købet stammer fra replikker i fiktiv litteratur. Dertil kommer at de begge beskriver kvinders sprog som særsprog, som en afvigelse fra det umarkerede mandlige normalsprog. Et sådant materiale fører uvægerligt til overdrivelse af forskellene og til stereotypisering. På den anden side er det for letkøbt at afvise alt hvad de siger om typisk kvindesprog. De havde begge forbindelse med pigeskoler, og Jespersen var kendt for at være en god sprogiagttagere der altid gik rundt med små notesbøger, så han kunne gøre notater om ord eller udtaleformer han hørte. Og datidens kvinder havde på mange måder begrænsede uddannelses- og udfoldelsesmuligheder, hvad der selvfølgelig har præget deres sprogbrug.

KVINDE OG MAND: EN TIDLIG EMPIRISK UNDERSØGELSE AF KØN I SPROGET

I 1912 tages emnet køn og sprog op igen, men under en anden synsvinkel og med et ganske andet materiale, med Lis Jacobsens undersøgelse af hvilke ord for kvinde og mand man brugte i Danmark i middelalderen.

Lis Jacobsen gennemgår runeindskrifter, lovhåndskrifter og religiøse tekster fra middelalderen og viser fx at *enke* ikke har nogen mandlig ækvivalent i lovhåndskrifterne, af den simple grund at enkemænd ikke eksisterede: mistede en mand sin hustru, tog han en ny. Enken blev derimod ikke givet til en anden mand. Først da samfundsforholdene ændredes så enken kunne blive gift igen og enkemanden kunne blive siddende uden kone, blev der behov for en særbetegnelse for en efterlevende mand, og det klaredes så ved at tilføje den maskuline kønsbetegnelse 'mand'. Der er heller ingen gammel betegnelse hverken for en kysk yngling, en brudgom, en ægtemand eller en troløs husbonde – under ét: der er ingen gamle ord der betegner manden som samlever eller ikke. Det var åbenbart uinteressant, hvorimod det specificeredes for kvinders vedkommende. Lis Jacobsen konstaterer at manden udelukkende blev benævnt efter sin stilling i samfundet, som *karl* eller *svend*, *bonde* eller *dreng*, disse benævnelser blev så senere brugt som egentlige kønsbetegnelser. Anderledes med de kvindelige betegnelser: de betegner fra begyndelsen køn; derfor må man skabe betegnelser for kvinders placering i samfundet ved afledninger til mandsbetegnelser, fx *drottning af drotten*.

Bogens konklusion er kort og klar "Dengang Ordene for Kvinde og Mand blev til, var Mandsnævne Samfundsnavn. Alle primære Køns-

nævn er Kvindenævn” (Jacobsen 1912:230). I modsætning til sine to forgængere inden for sprog-og-køn-forskningen skildrer Lis Jacobsen ikke hvordan mænd og kvinder taler, men hvordan der tales om mænd og kvinder. Bogen hviler heller ikke på hendes intuition eller spredte iagttagelser, men på analyse af en række dokumenter der tolkes kulturhistorisk. En dokumenteret undersøgelse af hvordan de to køn repræsenteres og karakteriseres, og en beskrivelse af hvordan sproget afspejler de to køns placering i samfundet i middelalderen. Og dermed et bidrag til vores viden om hvordan de to køn har opfattet sig selv og det andet køn i en fjern fortid – som udgør en del af den tradition vi selv indgår i som danske kvinder og mænd. Hvor stærk denne tradition er, kan udlæses af Jann Scheuers undersøgelse af hvilke ord der hyppigst optræder efter *hans/hendes* i moderne danske tekster: hunkøn er stadigvæk køn og familie, mens hankøn står for samfund og produktion, åndelig som materiel (Scheuer 1995).

DEN SOCIOKULTURELLE TRADITION: ANTROPOLOGI, DIALEKTFORSKNING OG SOCIOLINGVISTIK

I mellemprioden før køn for alvor gør sin entre i sprogforskningen, kan der hentes spredte oplysninger om forholdet mellem køn og sprog i antropologiske studier, fx af slægtskabssystemer og -betegnelser. Jeg vil ikke gå nærmere ind på denne forskning, men opholde mig lidt ved dialektforskningen, nærmere betegnet den del der stillede sprogsociale spørgsmål før sociolingvistikken var opfundet. Et grundlæggende arbejde er Gauchats (1905) undersøgelse af dialekten i Charmey i Schweiz, som fremhæver at kvinderne er innovative og at forandringer spredes til næste generation af kvinderne i deres rolle som mødre. For Danmarks vedkommende drejer det sig om Anker Jensens undersøgelse af sproget i Åby sogn, lige uden for Århus (Jensen 1898) og Peter Skautrup's artikel “Sprogblandingen i et vestjysk sogn” (Skautrup 1921), for Norges om Steinsholts undersøgelse af generationsforskelle i Hedrum, enkelte bemærkninger kan også findes i Levanders arbejder om dialekterne i Dalarne.

If. Anker Jensens undersøgelse er de sprogligt set mest konservative personer nogle gamle husmandsenker der taler “så ravjydsk, som vel muligt”, omend nogle af dem forsøger sig i “det mere dannede sprog” når de står over for præst, degn eller andre standspersoner. Modsatningen er unge der har været på højskole, som gør tilløb til at tale rigsmål også i hjemmet:

“hurtigst i vendingen er de unge piger”. Drengene der går i real- eller latin-skole i Århus, er ofte bidialektale i årevis, mens “De pigebørn, der går i højere pigeskoler i byen, skifter næsten straks om til rigsmålet”. Køn er således ikke en entydig variabel, men giver forskelligt udslag alt efter konteksten.

Skautrup giver udtryk for at “Kvinderne er mere utro overfor deres Modersmål, lettere tilegner sig et fremmed Mål, end Mændene” (Skautrup 1921:104). De unge piger er især farlige for dialekten, de tager nye ord og udtaler med hjem hvis de en periode har arbejde i byen. Det svarer ganske til Steinsholts opfattelse i hans undersøgelse af sprogbrugen i Hedrum i 1930’erne. “De vigtigste “innfødte” språkmisjonærer er ... de unge jentene som kommer hjem etter kortere eller lengre tids opphold i byen” (Steinsholt 1964:26), og “mens mennene fra de er i tredveårsalderen i det store og hele holder fast ved en og samme målbruk, så er kvinnene mottagelige for novasjoner nesten så lenge de lever” (op.cit.:31). Derfor er det kun på steder hvor dialekten er stabil at man finder det mest konservative sprog hos kvinderne. Årsagen er if. Steinsholt at samfundet stiller strengere krav til kvinder end til mænd når det gjelder måden at være på: “I sin tale som i sin påklædning må kvinnen lytte til sin tids krav. Når målføret først for alvor er kommet i bevegelse, går kvinnene foran i marsjen mot den nye måltilstand” (op.cit.:32). Det er den march vi kan følge i en del sociolingvistiske undersøgelser.

KØN SOM VARIABEL I SOCIOLINGVISTIKKEN

I sprogforskningen har man ikke haft helt samme situation som fx i historien hvor kvinder glimrede ved deres fravær. Også i den ældre empiriske talesprogsforskning har man oftest haft informanter af begge køn, men kategorien køn var man ikke optaget af. Først i sociolingvistikken fra 60’erne bliver køn en fast bestanddel af designet, idet det sammen med alder og social klasse regnes for bestemmende faktorer for sprogbrugsvariationen. Det begynder med Labovs beskrivelse af Martha’s Vineyard 1963 og (især) hans New York undersøgelse 1966.

I den nu klassiske sociolingvistik der opstod under indflydelse fra Labovs arbejder, betragtes køn som en faktor blandt flere med indflydelse på sprogbrugen. Køn opfattes ganske ureflekteret som biologisk køn og behandles som en isoleret variabel ved siden af alder og socialklasse. Undersøgelserdesignet er præget af brugen af kvantificering, det er korpus-

baserede undersøgelser hvor informanterne er valgt ved random sampling, og materialet underkastes statistisk behandling.

Sociolingvistikken opfatter sproget som en social størrelse og ser sprogbrugen som en refleks af samfundet. Køn regnes for en væsentlig social kategori, men er ikke genstand for refleksion. Metodisk står operationaliseringen af den sproglige og sociale variation (udmøntet i lingvistiske og socioøkonomiske variable) i centrum, ved siden af raffineringen af de statistiske metoder. Teoretisk er det sociologien der står til diskussion.

Det er frem for alt lydlig variation der beskrives, i en del tilfælde morfologisk variation. Og man beskriver typisk ved at redegøre for korrelationen mellem fonetiske og socioøkonomiske variable, vurderet med en statistisk signifikanstest.

Labov fremhæver to ting om forholdet mellem køn og sprogbrug:

- at kvinder uanset deres sociale placering bruger flere standardvarianter end mænd med tilsvarende social placering
- at personer fra lavere middelklasse, og det gælder især kvinderne, har en tendens til hyperkorrekt sprogbrug. De efterligner middelklassen, men overdriber i deres efterligning. Ydermere overrapporterer de: de hævder at de taler mere 'korrekt' end de faktisk gør (Labov 1966, tilsvarende Trudgill 1972).

FORKLARINGSMODELLER

Forklaringen på at kvinderne reagerer sådan er at de er mere statusbevidste, og især kvinderne fra den lavere middelklasse efterligner middelklassens sprog for at få en bedre social position. Dette ses i sammenhæng med at arbejdet i mindre grad er identitetsskabende for kvinder end for mænd, langt fra alle kvinder havde lønarbejde i 60'erne, og selv om de havde, spillede det en mindre rolle end fx familien. Prestige er for Labov hovedforklaringen på sproglig variation, og den kønsrelaterede variation indordnes i dette forklaringsmønster.

Også i de moderne nordiske samfund taler kvinder som hovedregel mere standardnært end mænd, både i storbyfund hvor variationen er udelukkende socialt relateret (se fx Gregersen & Pedersen 1991 om københavnske forhold) og i småbyer og på landet hvor der er tale om mere eller mindre traditionel dialekt³.

Hyperkorrektion og overrapportering forklarer Labov med sproglig usikkerhed. Når kvinder har mere markante stilskeft og altså if. Labov er

mere usikre sprogligt, forklares det med at de socialt har en svagere position end mænd (Labov 1972). Det kan imidlertid lige så godt forklares som større sproglig bevidsthed om hvad de stereotype forventninger til kvinders sprogbrug går ud på, og som en mere udviklet beherskelse af stilforskellene (Kristiansen 1992:103), ja Chambers erklærer endog at kvinder er bedre performere end mænd (1992:199). Omdal har fx påvist at kvindelige og mandlige tilflyttere til Kristiansand har forskellige strategier: kvinderne foretrækker en situationel ændring mens mændene i højere grad har lagt sig fast på en bestemt sprogbrug (Omdal 1994:214). Et resultat der svarer til Thelanders fra Burträsk i Nordsverige (1979).

En anden svaghed ved denne beskrivelse er at det er meget vanskeligt at kategorisere kvinder socialt, og at den sociale kategorisering ikke er kønsneutral: kvinder og mænd indgår i forskellige statushierarkier som ikke uden videre kan sammenlignes⁴.

En anden forklaringsmodel finder vi i en række undersøgelser der i stedet for socioøkonomisk gruppering kategoriserer informanterne efter graden af integration i lokale netværk. Når mænd taler mindre standardnært, skyldes det at de er mere lokalt integrerede og derfor mere bundne af lokale normer (Milroy 1980). Dette kunne umiddelbart virke som en parallel til de mange undersøgelser af dialektudtynding der også viser mændene som dem der er mindst standardsprogpåvirkede, men der er kun sjældent brugt netværksanalyse i disse undersøgelser (se dog Akselberg 1995, Pedersen 1995a).

I den traditionelle kvantitative sociolingvistik behandles de ekstralingvistiske variabler som uafhængige variabler, men i sine seneste publikationer betoner Labov at social klasse og køn interagerer med hinanden, specielt fremhæver han forbindelsen mellem "occupational roles" og køn. Labov er utilbøjelig til fastholde kvinders relative magtesløshed som forklaring på at de taler mere standardnært end mænd, men mener snarere det hænger sammen med at kvinder i den næst højeste statusgruppe (hvor forskellen mellem mænds og kvinders sprog er størst) har fået mere magt sammenlignet med andre dele af samfundet (Labov 1990:244).

Der er fulgt mange variationsundersøgelser efter Labovs, og resultaterne har i høj grad stemt overens: I alle de beskrevne vestlige sprog er der kun kvantitative, ikke kvalitative forskelle mellem mænd og kvinders sprog, kvinder taler mere standardnært, de stilsifter mere og overrapporterer mere end mænd. Alt dette gælder vel at mærke når man holder sig på det fonologiske niveau. Men det gør man også oftest i Labovtraditionen.

Hvad angår ordforråd har det vist sig at mænd oftere bruger pronominet 'han' end 'hun', mens der for kvinder er mere balance mellem de to ord, og at kvinder bruger flere inkluderende pronominer som 'vi' over for 'man', at de bander mindre og bruger færre tabuord og mindre slang end mænd.

På syntaksniveauet er det især kombinationen af køn og klasse der udviser forskelle. Danske undersøgelser viser at mænd taler i længere sætninger og bruger flere ledsætninger (Pedersen og Nyberg 1984), og at MK-mænd har flere lange sætninger end MK-kvinder (Togeby 1985). Taget under ét: mænd har en mere skriftsprogsnær syntaks end kvinder. I Pedersens og Nybergs materiale er der dog større forskel mellem genrerne (anekdotisk og beskrivende stof) end mellem kønnene.

To helt nye arbejder giver nye bud på hvorfor kvinder stilsifter så meget. Elizabeth Gordon (1997:60) hævder på baggrund af materiale fra New Zealand at kvinder stilsifter så meget i formelle situationer for at undgå at blive kategoriseret som underklasse og dermed potentielt seksuelt lettilgængelige⁵. Spørgsmålet er om der skal fokuseres så meget på seksualitet, om ikke der er tale om et bredere respektabilitetsbegreb. En anden newzealandsk forsker, Janet Holmes, har beskæftiget sig med stilsift i middelklassen. Hun forklarer kvindernes større stilistiske fleksibilitet med henvisning til at deres identitet ofte er meget sammensat. Hvis man betragter sproget som et middel til at udtrykke social identitet, er der ikke noget mærkeligt i at kvinders sprog varierer mere end mænds. I dette perspektiv signaleres kvinders identitet ikke så meget af valget af bestemte varianter som adskiller sig fra dem mænd vælger, men snarere i at kvinder er nødt til at bruge sproget til at konstruere en meget mere sammensat social identitet og udtrykke et større antal sociale roller end mænd (Holmes 1997:199).

Det er et fællestræk ved disse undersøgelser at mænd stadig udgør udgangspunktet, kvinders sprogbrug beskrives som afvigelser fra den mandlige norm. Mænd er norm, kvinder er køn.

KØN SOM PERSPEKTIV I SPROG- OG -KØN-FORSKNINGEN

Det samme kan siges om den sprog-og-køn-forskning der opstod i 70'erne. Mens den kvantitative sociolingvistik har et udpræget sprogligt udgangspunkt, har denne forskning sit udspring i kvindeforskningen og nyfeminismen, og den beskæftiger sig fra begyndelsen især med kvinders sprog, forstået som kvindesprog.

Der kan skelnes mellem fire positioner, der tenderer imod at falde i fire faser, domineret af hver sin teori.

DEFICIT: KVINDELIGHED SOM MANGEL

I de tidlige arbejder om køn og sprog er der en underliggende (og ofte uformuleret) teori om et sprogligt deficit. Det gælder fx Jespersens arbejder om kvindesprog, trods forsikringer om det modsatte: kvinder har mindre ordforråd, mindre varieret syntaks, mindre sans for klangvirkninger osv. Men det er ikke kun hos de gamle man finder dette syn repræsenteret, Lakoff hævdede at kvinders sprog har mindre kraft og mindre prestige (Lakoff 1975). Hendes skildring er intuitiv og stereotyp, men den blev læst som sandheden om mænds og kvinders sprog og havde stor gennemslagskraft. Ifølge Lakoff socialiseres kvinder ind i dette sprog og bruger det siden til at signalere kvindelighed. Men uheldigvis fører det til at kvinder regnes for inkompetente på de områder der er forbundet med magt. At tale kvindeligt er lig med at tale uden autoritet og dermed et socialt handicap specielt i alle offentlige sammenhænge; kvinder må undlade at bruge den kvindelige stil hvis de vil have indflydelse (jf. diskussionen i Pedersen 1992).

Ganske som andre grupper forsøgte sig med opvurderinger med slogans som "Black is beautiful" og "Småt er smukt", har feminister forsøgt at vende op og ned på dette og revaluere en kvindelig udtryksform. Man har især fremhævet at kvindelig kommunikation var præget af samarbejde, i modsætning til det konkurrencebetonede mandssprog.

Mange af de stereotype karakteristikker af kvindesprog/mandesprog hviler på et spinkelt empirisk grundlag, nogle er ren 'folklinguistics' (Camerons udtryk i hendes meget kritiske gennemgang Cameron 1992:45ff), eller vanskelige at dokumentere rent lingvistisk. Hvad er fx de sproglige korrelater til samarbejde og konkurrence? Der er ikke en én til én korrespondens mellem visse sproglige udtryk og bestemte strategier, betydningen af et sprogligt træk kan ikke bestemmes uafhængigt af konteksten.

DOMINANS: KVINDELIGHED SOM AFMAGT

I Lakoffs fodspor fulgte en lang række undersøgelser af disse forskelle, eller rettere forsøg på at underbygge Lakoffs postulater om kvindesprog empirisk; Henley & Kramaræ 1991 giver en form for resume af dem.

Lakoff hævdede at kvinder nægtes adgang til magtfulde måder at tale

på, dem der får taleren til at fremstå med autoritet og troværdighed. Andre udleder forskellene af samfundets magtstrukturer. Et klart eksempel på forskning under denne synsvinkel er Pamela Fishmans analyse af en række samtaler mellem ægtepar (Fishman 1983, jf. Kerstin Nordenstams tilsvarende analyse Nordenstam 1992). Fishmans beskrivelse af konversationen svarer ganske godt til Lakoffs intuitive hypotese, men de er ikke enige om fortolkningen. Fishman tolker kvinders evne til at holde samtaler i gang som udtryk for deres underordnede position. Mænds socialt privilegerede stilling giver dem sproglige privilegier. Det er en selvfølge at man lytter til dem, understøtter dem med minimal respons og tillægsspørgsmål, uden at forvente at de gør det samme. Samtalerne udgør et mikrounivers der reproducerer de sociale relationer i storsamfundet.

Den praktiske følge af denne position er en skepsis over for kvinders muligheder for at vinde autoritet ved at bruge mandlige kommunikationsstrategier. Man kan ikke vælge strategier uafhængigt af den sociale kontekst.

D I F F E R E N S : K V I N D E L I G H E D S O M (S U B) K U L T U R

Denne retning opfatter forskellen mellem mænds og kvinders adfærd, herunder sprogbrug, som kulturforskelle. En meget indflydelsesrig afhandling er Maltz & Borker 1982, den mest læste uden tvivl den populariserende Tannen 1990.

Maltz & Borker lægger vægt på socialisationen. De fremhæver at piger og drenge socialiseres ind i forskellige kulturer. Drenge leger i store grupper der er hierarkisk organiseret, det giver konfrontationer der lærer dem et direkte sprog, mens piger er slyngveninder og leger i små grupper hvor de dyrker nærheden og lærer at minimere konflikter. Det viser sig bl.a. i at de stærke drenge bruger mange imperativer, mens pigerne foretrækker konsensusforslag som 'lad os'. På denne baggrund konkluderer forfatterne at mænd og kvinder får meget forskellige ideer om hvad der konstituerer en almindelig venlig samtale.

Disse forskelle opfattes som kulturforskelle, mens magtaspektet på uforklarlig vis forsvinder ud af billedet; der spørges fx ikke om *hvorfor* pige- og drengegrupper er så forskellige, og hvordan relationen er til storsamfundet, eller om man uden for amerikansk middelklasse finder andre adfærdsmønstre. For slet ikke at tale om den noget bastante underliggende hypotese om de voksne adfærdsmønstre som produkt af barndommen. Det er en meget statisk teori.

Tannens grundlæggende tese er at kvinder og mænd har udviklet forskellige måder at samtale på fordi de lever i fundamentalt forskellige kulturer hvor selve formålet med samtalen også er grundlæggende forskelligt. Interaktion mellem mænd og kvinder må derfor forstås som tværkulturel kommunikation og kommunikationsvanskeligheder skyldes at vi ikke kender hinandens kultur godt nok.

Forskere inden for denne retning kritiserer Lakoffs negative vurdering af kvinders sprog, det bør vurderes positivt, som et autentisk udtryk for en kvindeidentitet. Det er anderledes, men ikke underordnet mandesproget, og det udfolder sig bedst i rene kvindegrupper. Derfor vælger bl.a. Jennifer Coates at studere samtaler i enkønnede grupper. Hun ser kvinders understøttende sprog som udsprunget af særlige kvindelige subkulturer hvis værdi bl.a. består i at de er mindre hierarkiserede og præget af nærhed (Coates 1989). Det ytrer sig i at der ofte skabes en kollektiv fortælling ("collaborative floor") mens mandegrupper også i almindelig uformel snak overholder reglen om en ad gangen (Coates 1996, 1997)⁶.

Det gælder for flere af tilhængerne af subkulturtanken, men specielt Tannen, at fokus forskydes fra forskelle til kommunikationsvanskeligheder mellem mænd og kvinder, der er mange titler hvori ordet 'miscommunication' indgår. Et andet karakteristikum er at man lægger op til at det er kvinderne der skal være bikulturelle så de kan overvinde vanskelighederne. Mens jeg har truffet mange "almindelige" kvinder der har læst Tannens bog, har jeg endnu til gode at møde en mand uden for en snæver forskercirkel der har gidet bruge tid på dette emne. Dermed er antydnet at det er kvindernes problem, og det bliver vanskeligt at se forskellen fra deficitpositionen.

I Tannens populære udgave bliver det også tydeligt at en fokusering på forskel alene fører til privatisering og afpolitisering af problemet. Det kan være en del af forklaringen på dens popularitet, og samtidig er kulturbegrebet behageligt ved at fritage alle for et personligt ansvar; man kan jo ikke gøre for den kultur man er en del af.

Over for Tannens to forskellige, men ligeværdige kønskulturer vil mange hævde at der er tale om én kønnet kultur hvor de to køn kun kan forstås i forhold til hinanden, som relationelle magtpositioner. Hvad køn betyder, som maskulinitet og femininitet, er ikke afgjort én gang for alle, men er tværtimod til bestandig forhandling mellem mand og kvinde. Sproget reflekterer ikke kun forholdet mellem kønnene, men indgår som en integreret del af denne forhandling.

DOING GENDER:

KØN SOM SOCIAL KONSTRUKTION

Denne position, som man kunne kalde social konstruktivisme, har præget sprog-og-køn-forskningen i de allerseneste år. Køn opfattes som en social identitet der er vævet sammen med den enkeltes personlige identitet. Kønsidentiteten bliver til samtidig med og integreret med dannelsen af andre identiteter, det være sig etnisk, faglig, regional eller klasseidentitet. Ikke at forstå som noget der sker én gang for alle tidligt i livet med et uforanderligt resultat til følge, nej, kønnet må hele tiden bekræftes og stilles offentligt til skue ved at der gang på gang udføres handlinger der er i overensstemmelse med de kulturelle normer der definerer mandligt og kvindeligt. 'Feminin' eller 'maskulin' er ikke noget vi er eller træk vi har, men noget vi gør, det er performans. Sproget og sprogbrugen indgår i denne proces. Sammenhængen mellem kønsidentitet og sprogbrug opfattes som reflektiv: kønsroller skabes, genskabes og aktualiseres i kommunikationen. Forskere med denne tilgang flytter fokus: nu drejer det sig ikke om at katalogisere forskellen mellem mænds og kvinders sprogbrug, men om at finde ud af hvordan folk bruger de lingvistiske resurser til at producere kønsforskelle.

Deraf følger at forskellene blandt kvinder og blandt mænd tiltrækker sig mere opmærksomhed end de brede kategorier kvindesprog og mandsprog, en ganske ny antologi slutter karakteristisk nok med en advarsel mod binær tænkning (Bing & Bergvall i Coates 1998). I løbet af de sidste år har man også kunnet konstatere en stigende optagethed af maskulinitet som social konstruktion (Kimmel 1987, Connell 1987, Connell 1995, Edley & Wetherell 1995), og køn er definitivt blevet en toleddet kategori også i praksis med *Language and Masculinity* (Johnson & Meinhof 1997).

KØN OG SPROG I NORDEN: NOGLE EKSEMPLER⁷

Udforskningen af forholdet mellem køn og sprog har de sidste 25 år været meget angloamerikansk domineret. Det kan synes at være en ganske uinteressant konstatering, idet det samme er tilfældet med andre områder inden for sprogforskningen, og med megen anden forskning. Når jeg alligevel nævner det skyldes det at der er så stor forskel på de samfund og de sprog denne forskning handler om, og derfor også forskel på hvilke spørgsmål der er interessante, og som det er frugtbart at stille, og jeg vil gå lidt nærmere ind på en række områder hvor den nordiske forskning har noget interessant at byde på, som ikke blot er gentagelser af angloamerikansk forskning.

KØN OG SPROG I SKOLEN

Om dette emne foreligger en lang række undersøgelser bl.a. af Harriet Bjerrum Nielsen, og det er inkluderet i *Projekt Skolesprog*, men jeg vil begrænse omtalen til Einarsson & Hultmans fra 70'erne og 80'erne. De blev udløst af at man i projekterne *Talsyntax* og *Skrivsyntax* omkring 1970 var stødt på kategorien køn som en afgørende faktor for anvendelsen af sproget på tværs af klassegrænser og undervisningsmetoder. En undersøgelse af studenterstile viste således at pigers syntaks og ordklassefordeling adskilte sig systematisk fra drengenes på samme måde som

- arbejderses sprogbrug fra akademikerens
- børns sprogbrug fra voksnes
- yngre børns sprogbrug fra ældre børns
- sprogbrug i uformelle situationer fra sprogbrug i formelle situationer
- tale fra skrift

Forskellene i sprogformen var bl.a. at drengene tenderede mod nominalstil, mens pigerne skrev mere verbalt og enklere, og deres sprog blev vurderet til bedre karakterer end drengenes. Drengenes sprog lå imidlertid på flere vigtige punkter nærmere det offentlige sprog.

Projektet *Språk och kön i skolan* (sammenfattet i Hultman 1990) lagde mere vægt på sprog som interaktion. Man ville vide hvem der taler (mest) og tier (mest), hvem der bestemmer hvad man skal tale om, hvem der afbryder hvem, hvis bidrag til diskussionen der anses for interessante og hvem der får mest opmærksomhed fra læreren. Man indspillede hele skoledage i forskellige klasser og analyserede materialet med hovedvægt på sproghandlingsperspektivet.

På baggrund heraf kunne det fastslås at pigerne blev socialiseret til lydighed og tavshed, at der var en dobbelt læreplan: pigerne straffes hvis de forbryder sig mod den skjulte læreplan der foreskriver at eleven skal kunne vente, have motorisk og verbal selvkontrol, kunne underordne sig under lærerens autoritet mv. mens det for drengenes vedkommende er underforstået at det er risikofrit at overtræde mange af reglerne, fx har de lov til uopfordret at tage ordet og fortælle om egne erfaringer. Drengene regnes for mest interessante og får mest opmærksomhed af læreren, også i form af tilrettevisninger. Dermed giver skolen drengene en bedre træning til at deltage i den offentlige debat som voksne (Einarsson & Hultman 1984).

Ganske tilsvarende resultater nåede Harriet Bjerrum Nielsen og Kirsten Larsen til i deres undersøgelse af sprogforholdene i nogle 1. klasser og 3. klasser (Nielsen og Larsen 1985). De konkluderer at pigerne generelt optræder som elever, er interesseret i læreren og er publikum mens drengene optræder som personer, tager flere initiativer og er interesseret i emnet og i teknik. Køn og klasse interagerer, arbejderdrengenes initiativer er subkulturelle, middelklassedrengene søger magt og offentlighed, mens middelklassepigerne søger intimitet, og arbejderklassepigerne nærmest søger at gøre sig usynlige.

Togeby har i sin analyse af en samtalsituation i en børnehave vist at dobbeltheden sætter ind allerede på dette alderstrin; drengene opfordres til at tale, pigerne til at tie, og pigerne ignoreres langt oftere end drengene (Togeby 1992).

KØN OG SPROG I ANSÆTTELS SAMTALER

Ansættelsessamtaler bruges i stadig større udstrækning og til stillinger på alle niveauer. Det er en hegemonisk diskurs, og den anvendes næsten kun hvor arbejdsgiveren har flere personer at vælge imellem. Arbejdsgiveren bruger samtalen til at blive klogere på om ansøgeren er den mest velegnede til den aktuelle stilling. Det er derfor en asymmetrisk samtale, næsten ikonisk udtrykt i at ansættelsesudvalget altid består af flere personer der taler med den ene ansøger, og samtalen har et meget fast forløb.

Viveka Adelsvård benævner da også samtalerne som interviews (Adelsvård 1988) og undersøger:

1. Om mandlige og kvindelige ansøgere adskiller sig når de interviewes af de samme personer i samme hensigt.
2. Om ansøgerne former deres beretning forskelligt afhængigt af om de henvender sig til en mandlig eller en kvindelig interviewer, og om mandlige og kvindelige interviewere anlægger forskellige perspektiver på samme ansøgers beretninger.

Undersøgelsen er baseret på båndoptagelser af ansættelsesinterview med nyuddannede akademikere der søgte en uddannelsesstilling, efterinterview med ansøgerne, og spørgeskemasvar fra interviewererne.

I selvfremstillingen er kvinderne ofte for vage, mens mændene oftere rammer ved siden af ved at prale, bl.a. modificerede alle kvinderne deres udtalelser om, hvilken fremtid de forestillede sig, mod blot halvdelen af mændene. Interviewerne vurderer kvinderne som de mest talende, men

dette understøttes ikke af data (jf. den almindeligt udbredte stereotypi om kvindelig snaksomhed, se fx Tøgeby 1985). En del af kvinderne mener selv at de har talt for meget, det gør ingen af mændene. Mænd tager oftere initiativer til at styre interviewet og er i det hele taget mere optaget af at kontrollere samtalen; kvinderne er mere optaget af at etablere samhørighed, og 11 ud af 12 fokuserede på interaktion mod 5 mænd. Latter og snaksomhed vurderes til at være over middel hos de ikke vellykkede kvinder, mens mænd i samme gruppe ler og taler mindre end gennemsnittet.

Adelswårds resultater tyder på at der er to stereotyper der styrer bedømmelsen af egnethed. Alt for upersonlige mænd antages ikke, ligesom alt for personlige kvinder heller ikke gør.

Spørgsmål to giver Adelswård kun antydende svar på, men det tages også op i Jann Scheuers ph.d.-afhandling *Sprog, køn og magt i jobsamtaler* (Scheuer 1998).

Scheuers undersøgelse er baseret på båndoptagelser af 14 ansættelsesamtaler med ansøgere til mellemliderstillinger fulgt op med hans egne samtaler med både ansøgere og ansættelsesudvalg. Han forstår ansættelsesamtalen som transformering af kompetence, livsform og socialt køn til diskurs. Det skal helst lykkes for ansøgeren at fremstille sig selv som en kompetent og aktiv person og samtidig etablere et forhold til firmaet, personificeret i ansættelsesudvalget. Scheuer påviser i en kvantitativ analyse at de succesrige ansøgere talte mest, og at der kan konstateres en vis sammenhæng mellem brugen af personlige pronominer og succes i ansættelsessamtaler. Dem der bliver ansat bruger første persons personlige pronomener signifikant hyppigere end resten. Samtidigt formår de at etablere et mere ligeværdigt fokus og forankre samtalen både i sig selv og firmaet, ved i langt mindre grad end de knapt så vellykkede at tage udgangspunkt i sig selv. En sammenligning mellem samtaler med mandlige og med kvindelige ansøgere viste at kvindelige ansøgere talte forholdsvis lidt, havde relativt korte replikker og blev spurgt forholdsvis meget ganske som de mindre succesrige ansøgere. Det rejser spørgsmålet om samtalebetingelserne er ens for de to køn.

Ansættelsessamtaler byder på langt flere konfliktmuligheder for kvindelige end for mandlige ansøgere:

- mulig konflikt mellem en prototypisk kvindelig livsform hvor arbejdet måske spiller en mindre rolle sammenlignet med familien
- mulig konflikt mellem den forventede assertive selvfremsættelse og den prototypiske kvindelige fremtrædelsesform.

Sådanne konfliktmuligheder kan ligge som ubevidste spændinger i ansættelsesudvalgets almindelige opfattelse af "naturlige" mands- og kvinderoller og de krav de stiller til en kvindelig ansøger, og dermed i vurderingen af den måde vedkommende præsenterer sig selv på. I en kvalitativ analyse af samtaler med to mindre succesrige ansøgere peger Scheuer på at socialisationen spiller en altafgørende rolle for samtalsens udfald.

Med afsæt i Adelswårds og Scheuers undersøgelser og med tanke på hvad der faktisk er sket og sker i disse år med forholdet mellem kønnene på arbejdsmarkedet i de nordiske lande, ville det være spændende at få en grundig undersøgelse af hvordan de succesrige mænd og kvinder interagerer med ansættelsesudvalget. Ikke mindst hvordan de succesrige kvinder skaber sig en platform. Hvordan klarer de at leve op til kravet om kompetence uden at blive vraget for manglende kvindelighed, hvordan bruger de sproget og samtalen til at bryde med stereotypierne? Andetsteds i dette bind tager Jann Scheuer nogle af disse spørgsmål op.

KØN OG SPROG I DET AKADEMISKE LIV

Den akademiske verden har været meget mandsdomineret, og forskellige tiltag for mere ligelig kønsfordeling især i stillinger på højeste akademiske niveau har endnu ikke givet store resultater. Det er den politiske baggrund for projektet "Kvinnor och män i forskarmiljöer. Karriärer, kulturer och interaktion". Et delprojekt har haft interaktionen ved de akademiske seminarer som tema, under ledelse af Britt-Louise Gunnarsson. Undersøgelsen er kvantitativ, baseret på sociolingvistisk metodologi inden for rammen af kritisk diskursanalyse med videooptagelser af 15 akademiske seminarer i humaniora, naturvidenskab og samfundsvidenskab ved Uppsala Universitet som data (Gunnarsson 1995a, b).

Det akademiske seminar er et vigtigt aspekt af socialiseringen ind i den akademiske kultur. Det har været et forum hvor lærde mænd mødtes og diskuterede emner i relation til den akademiske kundskab. I teorien skulle det være en fleksibel ramme om kreativitet og ny kundskab, i virkeligheden er det ofte et stift system der konserverer eksisterende magtstrukturer. Da der er så få kvinder i magtpositioner i den akademiske verden, er det næsten umuligt at skelne mellem mandlige træk og magttræk. Sammenblandingen af magt og maskulinitet fører let til marginalisering af kvinder og til at mænds bidrag til diskursen evalueres som bedre end kvinders. Man kan også forvente at der vil være forsøg på at ændre den etablerede magt-

struktur. Magten ses i denne undersøgelse som noget der konstrueres gennem de diskursive praksisser, og strukturen opretholdes ikke blot af den dominerende gruppe, men også af underordnede grupper.

Af det hidtil publicerede fremgår det at mandlige studenter er mere aktive end kvindelige (50% af kvinderne siger ikke noget overhovedet), mændene kommenterer og kritiserer, kvinderne støtter. Når kvinder præsenterer deres doktorandprojekt, taler de kortere og svarer kortere end mænd. Lærerne opfører sig forskelligt på de forskellige fakulteter: på humaniora dominerer den mandlige professor, de kvindelige lærere kommer næsten ikke til orde, på samfundsvidenskab opfører mandlige og kvindelige lærere sig næsten ens, kvinderne har tilegnet sig det mandlige mønster – det gælder dog ikke de kvindelige doktorandstuderende.

Mændenes lange og mere forskningsorienterede fremlæggelser kan tolkes som at de i højere grad oplever sig selv som en del af forskerverdenen end kvinderne; det gælder også de kvindelige lærere. I visse af seminarerne er der en tendens til at kvindelige lærere ikke deltager, men danner deres egne grupper og dermed skaber deres egen arena for akademisk diskurs.

Det kan være lidt vanskeligt at svare på om mænd og kvinder behandles ens, idet undersøgelsen har fokuseret mere på adfærd end på behandling. Ordstyreradfærd og afbrydelsesmønster i et analyseret humanistisk seminar viser at de deltagende kvinder marginaliseres, det gælder både den doktorandstuderende og hendes kvindelige vejleder.

Undersøgelsens resultater svarer på mange punkter til de talrige undersøgelser af klasseværelsesinteraktion i 70'erne og 80'erne. For så vidt som det i en vis udstrækning er den undersøgte generation der nu er nået til universitetet, kan man sige at de optræder som de er socialiseret til.

KØN OG SPROG I DET POLITISKE LIV

Det gælder for udforskningen af dette emne som det foregående afsnit at det er sprog som interaktion man har analyseret.

Det begyndte med Kerstin Thelanders disputats 1986 *Politikerspråk i könsperspektiv*, som var en del af det svenske projekt *Språk och kön* der havde som opgave at undersøge kvinders muligheder for at deltage i den offentlige samtale. Thelander undersøger taleaktivitet, ordforråd, sætnings- og ordlængde. Undersøgelsen er baseret på taler og interview med 56 rigsdagsmedlemmer og 16 lokalpolitikere, og den viser at begge køn anser kvinder for at være bedre sprogbrugere end mænd, man mener de

taler enklere og mindre ordrigt end mænd. Den sidste formodning bliver dog kun delvis bekræftet i undersøgelsen. Kvinderne taler mindre og bruger et mindre ordforråd, men de taler ikke enklere, tværtimod bruger de længere ord i længere sætninger end mændene. Det hænger måske sammen med de områder de er ordførere for, hvor der ofte forekommer lange men meget frekvente og almindelige ord (fx daghemspladser, vårnadsbidrag) der nok ikke virker særligt tunge pga. deres udbredelse.

I interviewet anvender kvinderne et enklere, mere dagligdags sprog end mændene, dvs. et sprog der i højere grad svarer til det sprog de tillægges. Det kan tolkes som at de kvindelige politikere har været gode til at tilpasse sig til det almindelige politiske sprog. De hylér som de ulve de er iblandt, også selv om de tager mere afstand fra det traditionelle politikersprog end deres mandlige kolleger gør, og selv om interviewene viser at det har været sværere for kvinderne end for mændene at blive talere i offentlige sammenhænge.

I Danmark er mandlige og kvindelige politikeres sprogbrug og kommunikationsstrategier i det hele taget blevet behandlet i en række artikler af Kirsten Gomard der bl.a. undersøger kvindelige politikeres vilkår og strategier i valgkampsudsendelser i fjernsynet (1990) og analyserer debatter i Århus byråd (1995). Byrådsundersøgelsen viste at mens halvdelen af de mandlige medlemmer stadig holdt sig til en traditionel politisk retorik, præget af bredde og performance, der satte taleren mere i relief end sagen, koncentrerede næsten alle de kvindelige medlemmer og en del af de politiske mindre erfarne mandlige medlemmer sig om sagen, og talte dermed et sprog der lignede dagligsproget mere. Kvinderne opfatter det som en mere effektiv mødekultur, og Gomard antyder forsigtigt at kvinderne ved at foretrække denne stil måske medvirker til at modernisere den politiske kultur.

Kirsten Gomards studier af politikernes kommunikationsstil og deres interviewbetingelser i danske valgkampsudsendelser 1988 viser at kvindelige politikere ganske vist ikke som gennemsnit afbrydes mere end mandlige ditto, men de får sjældnere ordet og de får især ikke samme grad af støtte som de mandlige. Både journalister og mandlige politikere er ansvarlige for at kvinderne således har dårligere betingelser. Hvilke strategier anvender kvinderne så for at komme igennem trods de dårlige betingelser? Ganske de samme som mænd: de tager selv ordet, de afbryder, holder fast i ordet når de begynder samtidig med en anden taler, prøver at styre samtalsens emne, vælger næste taler osv. Kun én af de seks medvirkende kvinder

anvender ikke disse strategier, ligesom der kun er én af kvinderne der støtter sine kolleger i væsentlig grad; to kvinder støtter faktisk påfaldende lidt.

At de kvindelige politikeres måde at kommunikere på svarer så dårligt til forestillingerne om kvindeligt sprog, forklarer Gomard med de dårlige arbejdsbetingelser – den kvindelige politiker der har den mindst “kvindelige” stil er faktisk den der får de dårligste betingelser af journalisterne.

Anne Krogstads analyse af norske tv-debatter (Krogstad 1994) er en slags pendant til Gomard 1992, men med delvis andre resultater: kvinderne scorer højest både med hensyn til taletid, antal indlæg og profilering. Én ting går igen: de dårlige interviewbetingelser. Kvinderne afbrydes mere og får mindre støtte end mændene, men de giver også mindre støtte og opmuntring end mændene, og de giver den kun til mænd. Opbakning og minimal respons er mandlige karakteristika i Krogstads undersøgelse. Alligevel vinder kvinderne kampen om ordet. Men de har også allerede før de gik i studiet vundet en anden kamp: i partilederdebatten var alle tre deltagende kvinder partiledere og statsministerkandidater. Er det denne anderledes magtbalance der afspejles?

Gomards og Krogstads analyser viser størst indbyrdes lighed og størst overensstemmelse med det forventelige mht. interviewbetingelser, hvad strategierne angår er der større forskelle inden for de to kønsgrupper end imellem dem. Disse resultater kan tages som eksempel på kontekstens betydning, her det større antal kvindelige toppolitikere i Norge 1993 end i Danmark 1988, én af dem sad endda som statsminister. Vi er langt fra den situation hvor der skulle medvirke mindst én, helst yngre, kvinde, som gidsel for ligestillingen, og dermed burde det nok ikke undre at resultaterne ikke ganske svarer til det forventede.

KØN OG SPROG I KIRKEN

Den talerstol det har varet længst for kvinder at få adgang til, er prædikestolen: først 1948 blev de første kvinder ordineret til præster i den danske folkekirke, og en halv snes år senere fulgte Norge og Sverige det danske eksempel. Prædikenen er dermed en udpræget mandlig genre. Barbro Wallgren har foretaget en retorisk analyse af svenske prædikener i et kønsperspektiv. Hun konkluderer at den typiske mandlige prædiken er mere traditionsbundet end den typiske kvindelige, mere knyttet til områder inden for den åndelige emnesfære mens kvindelige præsters prædikener typisk er mere konkrete og hverdagsnære, knyttet til emneområder der har med

relationer, sociale problemer og omsorg for medmennesket at gøre. Det mandlige ordvalg er mere kirkeligt, kvindernes mere hverdagsagtigt, og mens mændene næsten udelukkende bruger mænd som eksempler, bruger kvinderne både mænd og kvinder (Wallgren 1992:348f og 1997).

Wallgrens materiale består af båndoptagelser af i alt 45 prædikener holdt samme søndag, men ovenstående bygger på et væsentligt mindre antal særligt udvalgte. Set i et dansk perspektiv virker det overraskende at der som helhed er så klare forskelle mellem mandlige og kvindelige præsters prædikener i Sverige. I hvert fald er det ikke tilfældet i Danmark, hvis man skal dømme ud fra de prædikensamlinger der er udgivet i de senere år. Det kan hænge sammen med at prædikentraditionen er meget forskellig i de to lande.

Også i Danmark henviser mænd til mænd, mens kvinder henviser til begge køn, og der er flere mænd end kvinder der bruger et relativt traditionelt prædikensprog. Men kvinderne har absolut ikke monopol på det hverdagsagtige sprog på danske prædikestole. En del af de kvindelige prædikanter anvender mange nedtoninger, men det gælder ikke alle. I det hele taget er der stor forskel på prædikenstilen både inden for mands- og inden for kvindegruppen. Ganske mange af prædikenerne er vanskelige at kønsbestemme, og når det lykkes, skyldes det oftere indholdet end den sproglige formning: en del især af den yngre generation af kvindelige præster bruger ind imellem specifikt kvindelige livserfaringer som eksempler, fx fødsler (Pedersen 1998).

SAMMENFATNING: KØN OG OFFENTLIGT SPROG

Alle de her omtalte undersøgelser beskæftiger sig med offentligt sprog. Ikke uden grund: offentligheden var fra begyndelsen mandlig, i Rousseaus *Le Contrat Social* (1763) er det kun mænd der indgår en social kontrakt. Offentlige kvinder var skøger og Samuel Johnson skal have sammenlignet en kvinde der talte offentligt med en hund der går på bagbenene: spørgsmålet er ikke om det gøres godt eller dårligt men *at* det gøres. Med andre ord: kvinders offentlige fremtræden blev betragtet som naturstridig.

Så stærkt opleves det ikke i dag, i hvert fald ikke i de nordiske lande. Alligevel viser det sig gang på gang at den offentlige kontekst er mandlig. Det kommer frem ved at mandlighed defineres som normal og sædvanlig, og derfor upåfaldende og neutral, mens kvindelighed ikke blot er anderledes, men også ringere.

KØN OG PRIVAT UFORMELT SPROG

Mens mændene har domineret offentligheden, har privatlivet og hjemmet været kvindernes domæne, det er der kvinder først og fremmest taler og samtaler (jf. Malmberg 1985). Betyder det at begge køn taler mere 'kvindeligt' i ganske uformelle sammenhænge, at den kvindelige samtalestil kan henføres hertil?

Kerstin Nordenstam har analyseret et stort materiale af mandlige, kvindelige og blandede par- og gruppesamtaler (1990, 1992, 1996). I beskrivelsen af de enkönnede gruppers samtalestil når hun frem til at der er store forskelle på indholdet og en del forskelle i samtalestilen. Kvinderne taler mere, og mere indgående, om personer af begge køn mens mændene fortrinsvis undgår at tale om personer og specielt kun nævner kvinder i forbigående (jf. ovf. om prædikener). Til gengæld kan de hengive sig til tekniske spekulationer. Når kvinderne er erhvervskvinder, diskuterer de også faglige temaer, men personer spiller stadig en større rolle end de gør for mændene. Kvindernes vægtning af privatlivet svarer if. Nordenstam til at de har deres identitet både i privatsfæren og i erhvervslivet, og som erhvervskvinder har behov for at styrke sammenholdet i venindegrupper. Mænd derimod styrker deres sammenhold i erhvervslivet, derfor er privatsnak ikke så vigtig for dem.

Hvad samtalestilen angår konkurrerer mændene om at få ordet, og de afbryder mere, bl.a. for at stille opklarende spørgsmål om detaljer. Kvinderne har oftest fælles fokus for samtalen.

KØN OG SPROG BLANDT UNGE

Det fremgår af skoleundersøgelserne at ungdomsårgangene er af særlig interesse: fra puberteten gennem tenårene, når det seksuelle spil mellem kønnene kommer ind i billedet. Fra nu af undlader pigerne at hævde deres rettigheder både i og uden for klasseværelset for ikke at udfordre drengenes selvfølelse og forværre deres egne positioner i konkurrencen om drengenes gunst. Men vi ved ikke ret meget om den sproglige praksis.

Penelope Eckert omtaler kort hvad hun kalder vildkattens problem (Eckert 1989), i en senere artikel analyserer hun pigesnak mellem seks kollegipiger, og p.t. (1997) er hun midt i en analyse af hvordan køn konstitueres i den tidlige pubertet. Hendes analyse er inspireret af Bourdieus ideer om symbolsk kapital. Mænd kan akkumulere varer, status og magt i offentligheden, mens kvinder kun kan få indirekte magt, dels ved deres moralske

autoritet der fungerer som en symbolsk kapital, dels gennem forbindelser med mænd. Derfor er kvinder optaget af normer og af at udvikle deres evne til at forstå og påvirke andre mennesker, og disse ting opøves i grupper som den analyserede – et samtalemønne der fylder meget er popularitet.

Man kan ikke overføre de amerikanske resultater til danske forhold, der er stadigvæk langt fra Chicago og Detroit til København eller Odense, og der er stor forskel på de to samfund, bl.a. er danske kvinder normalt i erhverv og ikke afhængige af en (ægte)mand for at få indflydelse. Den prototypiske middelklassekvinde er ikke længere husmor, og det må spille en rolle for pigernes forventninger og strategier. På den anden side har den amerikanske ungdomskultur stor indflydelse på danske unge. Endnu har gymnasiepigener (forhåbentlig) andre ting at drømme om end at blive cheerleaders, men popularitet er ikke blevet mindre vigtigt, og konflikten mellem kompetence og (hun)køn er altid til stede for pigerne. Denne konflikt er også et vigtigt punkt i Dorte Marie Søndergaards afhandling (1996) (se anm. andetsteds i dette nummer).

Alt dette blot for at pege på at vi savner en grundig undersøgelse af sprog og køn i ungdomsperioden⁸.

FORKLARINGSMODELLER

Den nordiske sprog-og-køn-forskning har været domineret af undersøgelser af domæner inden for offentligheden, måske fordi det er områder hvor kvinder har (haft?) særlige problemer, og størstedelen af denne forskning er også drevet af indignation. Resultaterne varierer, men visse tendenser kan konstateres, klartest i analyserne af socialisation (fra børnehaven, over skole til doktorandseminarer), og i danske og finske undersøgelser af mediekommunikation: mænd dominerer, de snakker mest, afbryder, ignorerer, giver kun lidt feed-back, mens kvinder lytter, giver minimal respons, afbryder mindre og påtager sig ansvaret for at samtalen kan fortsættes harmonisk. Hvordan forklares disse resultater?

En egentlig biologisk forklaringsmodel er kun sjældent anvendt⁹, derimod tages psykologien stedvis til hjælp, fremherskende er imidlertid sociologiske og kulturelle forklaringer, evt. konkretiseret i praksis.

Tokulturforklaringen har også fortalere blandt nordiske forskere (Nordenstam 1992). Mere udbredt er dog en sociologisk forklaring der henviser til magtforholdet i samfundet og ser den enkelte samtale som en aktualisering af dette forhold. Børnehaven- og skoleundersøgelserne viser

hvordan piger og drenge behandles forskelligt og dermed lærer at forholde sig forskelligt. Hvis forklaringen skal søges i sociologien, kunne man måske forvente – i betragtning af de to køns stilling i de nordiske lande i dag – at forskellene i samtalestil var hastigt svindende. Men så enkelt er det ikke.

Hvis den børnehavesamtale der blev omtalt ovenfor er bare nogenlunde typisk, socialiseres børn stadigvæk til henholdsvis en dominerende og en underordnet, tilpassende funktion, stik imod den officielle ideologi om ligeret og ligeværd.

På den anden side demonstrerer nogle af undersøgelserne af politisk kommunikation både i de politiske organer og i medierne at mønstrene kan ændres, og det sker i takt med ændringer i de involverede deltageres indbyrdes magtforhold. Kvindelige partiledere behandles mere som partiledere end som kvinder, og det samme gælder deres egen adfærd. Modsat Preislers undersøgelse, der viste at kønnet var mere afgørende for kvinder end om de var over- eller underordnede (Preisler 1986). Ud over at vise at ting og forhold kan ændres, peger flere af de her omtalte undersøgelser på to forhold der er vigtige hvis man vil nå længere med at besvare nogle hvorfor-spørgsmål: kontekst og praksis.

Det er vigtigt at fastholde sproget i den sociale kontekst. Hvis sproget bliver taget ud af konteksten af sociale relationer og blæst op til at fylde hele billedet, ender man med en alt for forenklet problemstilling. Og det er ikke monokausale forklaringer vi skal stile efter, men komplekse, sammen-satte forklaringer.

I den nyere sociolingvistik behandles variablerne sjældent som isolerede, men i samspil. Betydningen af køn må således altid afvejes med betydningen af andre sociale kategorier. Det forholder sig ikke sådan at enten alder, klasse, etnicitet eller køn er den primære analysekategori, men snarere sådan at de alle fire virker sammen. I mange samfund kan en ældre kvinde være betydeligt yngre end en ældre mand, og også klassebegrebet er kønnet. For middelklassen betød maskulinitet at have underordnede, mens betydningen af femininitet traditionelt har været afhængighed, dvs. underordnethed. Og det er i høj grad middelklassens opfattelse af kvindelighed der har været normgivende. Dertil kommer at klasse kan være den centrale kategori i én situation, race i en anden og køn i en tredje. Det er samspillet mellem kategorierne der er interessant.

Med i billedet hører at vores tolkning er farvet af hvilket køn taleren eller forfatteren har. I Sverige har man lavet eksperimenter med hvordan en

og samme tekst opfattes når man tror den er skrevet af en mand resp. af en kvinde. Det viste sig at tolkningen i høj grad afhang af hvilket køn man troede forfatteren havde. Man læste sine stereotype kønsopfattelser ind i teksten (Einarsson 1979)

Mens man tidligere opfattede køn som essens og sprog som en refleks af kønnet, er dagens sprog-og-køn-forskning i stor udstrækning konstruktivistisk. Køn er social identitet, noget den enkelte konstruerer gennem sin væremåde, og sproget er i høj grad med til at konstituere denne identitet, dvs. sproget betragtes som en resurse.

Denne konstruktivisme kobles ofte med en Bourdieuinspireret betoning af at enhver handlende er sociologisk determineret, den enkeltes handlinger udspringer af vedkommendes habitus, og det vil længst ude sige de materielle grundvilkår, vedkommendes plads i det sociale rum.

Nuancerne og meningsforskellene ligger bl.a. i den forskellige vægtning af individuelle handlinger over for strukturen, i hvilken grad vi er prisgivet strukturerne.

OPGAVER DER VENTER

Der er nok at tage fat på, ikke mindst fordi der er al mulig grund til at fastholde at selv om et fænomen er analyseret i ét samfund, er der ingen grund til at tro at vi så ikke behøver at undersøge det i andre sprogsamfund. Der er så stor forskel på samfundene og på kønnes indbyrdes forhold i de forskellige samfund at man ikke uden videre kan overføre resultater fra et sted til et andet. De mest lokkende forskningsprojekter er måske dem der tager de områder for sig hvor det danske samfund klart adskiller sig fra det amerikanske eller centraleuropæiske (der hvor forskningens tyngdepunkt ligger).

Højt på ønskelisten står en undersøgelse af ungdomssprog i kønsperspektiv. Ungdomsperioden er en uhyre vigtig periode i kønskonstitueringen, og en periode hvor de unge piger bliver mødt med modsatrettede krav. Dorthe Marie Søndergaards afhandling om kønskonstituering i et psykologisk perspektiv ville være et godt udgangspunkt.

Men også andre ældre er interessante. Hele den tidlige socialisering er i høj grad institutionaliseret i de nordiske lande, og vi har meget få undersøgelser af den sproglige socialisering i et kønsperspektiv. Samspillet mellem køn og alder kunne i det hele taget med fordel inddrages i undersøgelser af sproglig interaktion, både i puberteten, hos de 20-25-årige og de ca. 50-årige.

Vi ved meget om at det er vanskeligt for kvinder at demonstrere kompetence uden at sætte kvindeligheden over styr. Senest har Coates (1996) været inde på at kvinder der opnår magtfulde stillinger i erhvervslivet altid må slås med selypræsentationen for at finde en måde hvorpå de på en gang kan manifestere kompetence og femininitet. En undersøgelse af hvordan stærke kvinder der har en position, kommunikerer ville ikke være af vejen. Der er tilløb i Preislers 1986 undersøgelse og i analyserne af politikersprog, og der findes en spansk undersøgelse af kvindelige forlagsdirektørers kommunikationsform, men området er broget, så det ville være dejligt med flere undersøgelser. Den stærke fremhævelse i senere undersøgelser af at mange sprogræk er multifunktionelle er en advarsel mod for hastige forklaringer inden for dette felt.

Som en kontrast til al den offentlige tale ville en analyse af vennesamtaler ikke være af vejen, ikke mindst samtaler mellem mænd.

Og som sidste punkt på denne lille ønskeseddel vil jeg sætte en gentagelse af Jan Einarssons undersøgelse af hvordan vi indlæser stereotyper i tekster; er der intet der har ændret sig siden 80'erne?

ER DER NOGET SÆRLIGT AT SIGE OM KØN OG SPROG I NORDEN?

Det fortælles at da Ernst Trier fik forevist skitsen til udsmykningen af øvelsesshuset på Vallekilde Højskole hvor den unge Tyr stikker hånden ind i Fenrisulvens gab, forkastede han den, fordi Louis Moe havde ladet kvinderne se væk i gru og rædsel. Det var forkert if. Trier, for "Den nordiske kvinde tør godt se faren lige i øjnene".

Det er ikke ud fra et sådant idealbillede af den nordiske kvinde jeg mener en nordisk forskning har noget interessant at sige om forholdet mellem køn og sprog, men derimod ud fra det faktum at den nordeuropæiske og måske især den nordiske virkelighed er anderledes end både den amerikanske og dele af den europæiske. I Norden, og specielt Danmark og Sverige er kvindernes tilknytning til arbejdsmarkedet bogstavelig talt den samme som mændenes, mænds og kvinders uddannelsesniveau nærmer sig hinanden, der bliver flere og flere kvindelige ledere, også i det politiske liv (specielt i Norge). Socialiseringen er præget af at børneinstitutioner spiller en stor rolle sammenlignet med familien, og der hersker i disse institutioner en officiel ideologi der betoner ligheden og kammeratskabet mellem drenge og piger frem for polariseringen, ligesom omgangsformen blandt

unge er meget anderledes end fx i USA eller Spanien. Både forskellen mellem kønnene og betydningen af køn nedtones, der er en stærk lighedsideologi og forventninger om et udstrakt fællesskab mellem mænd og kvinder, både på arbejdspladser og i familierne.

På denne samfundsmæssige og ideologiske baggrund må man forvente dels at der er mange måder at konstruere køn på, dels at kønsmarkeringer er diskrete og underspillede. Det giver et sprogbrugsmønster der svarer til stereotype forestillinger om det tågede Norden: ingen klare konturer eller skarpe kontraster, men flydende overgange og mange nuancer i gråt og blåt. En udfordring for enhver sprogforsker, og der er stadig nok at tage fat på trods indsatsen i den sidste generation.

NOTER

1. En kort men udmærket behandling af dette område kan findes i Cameron 1992:99ff.
2. På svensk bruges *genus* i en vis udstrækning om socialt køn, men på dansk og norsk er denne betegnelse ikke slået an uden for grammatikken.
3. Se bl.a. Kristensen 1977 om vestjysk, Jul Nielsen og Nyberg 1988 om Odder og Pedersen 1995a om fynsk.
4. For kritik af klassekategoriseringen se Cameron 1992:63ff, for en diskussion af danske forhold Pedersen 1995b.
5. At (seksuel) respektabilitet spiller en stor rolle for selvopfattelsen blandt britiske hvide arbejderklassekvinder, har Beverley Skeggs påvist (Skeggs 1997).
6. I Coates's seneste publikationer, specielt Coates 1997, betoner hun at begge køn har adgang til begge måder at organisere samtaler på, men vælger at udnytte disse resurser forskelligt, og at disse forskellige valg er med til at skabe køn i interaktionen. Hun er dermed en slags overgangsfigur.
7. I dette afsnit omtales kun undersøgelser der har fokuseret på samspillet mellem sprog og køn. Resultater fra andre sociolingvistiske undersøgelser er omtalt i de foregående afsnit.
8. Efter artiklens afslutning blev jeg opmærksom på at kønstemaet er centralt i Mats Erikssons doktorafhandling *Ungdomars berättande. En studie i struktur och inter-*

aktion. Uppsala 1997. Derimod står problemstillingen så vidt vides ikke centralt i det nordiske projekt om ungdomssprog der lige er begyndt under ledelse af Ulla-Britt Kotsinas, og har heller ikke gjort det i Preislers netop afsluttede projekt om ungdomsgruppers brug af engelsk.

9. Den kan siges at være på vej ind for så vidt som biopsykologi er et område der er genstand for stor interesse i disse år, og man er meget optaget af at undersøge ganske spæde pigers og drenges reaktioner og kommunikationsformer.

LITTE R A T U R

- Adelswärd, Viveka (1988): *Styles of success. On impression management as collaborative action in job interviews*. Linköping: Universitetet i Linköping.
- Akselberg, Gunnstein (1995): *Fenomenologisk dekonstruksjon av det labov-milroyse paradigmet i sociolingvistikken*. Bergen: Nordisk Institutt.
- Cameron, Deborah (1992) (2nd ed.): *Feminism & Linguistic Theory*. Houndmills: Macmillan.
- Cederschiöld, Gustaf (1899) (2. oplag 1917): *Kvinnospråk. Om Kvinnospråk och andra Ämnen*. Lund: Gleerup.
- Chambers, J.K. (1992): Linguistic correlates of gender and sex. *English World-Wide* 13. 173-218.
- Coates, Jennifer (1989): Gossip revisited: language in all-female groups. Jennifer Coates & Deborah Cameron (eds.): *Women in their speech communities*. London: Longman. 94-121.
- Coates, Jennifer (1996): *Women talk*. Oxford: Blackwell.
- Coates, Jennifer (1997): One-at-a-Time: The Organization of Men's Talk. Johnson & Meinhof (eds.): *Language and Masculinity*. 107-29.
- Coates, Jennifer (ed.) (1998): *Language and Gender. A Reader*. Oxford: Blackwell.
- Coates, Jennifer & Deborah Cameron (eds.) (1989): *Women in their speech communities*. London: Longman.
- Connell, R.W. (1987): *Gender and Power: Society, the Person and Sexual Politics*. Cambridge: Polity Press.
- Connell, R.W. (1995): *Masculinities*. Oxford: Polity Press.
- Eckert, Penelope (1989): The whole woman: sex and gender differences in variation. *Language Variation and Change* 1. 245-68.
- Edley, Nigel & Margaret Wetherell 1995: *Men in Perspective. Practice, Power and Identity*. London: Prentice Hall.
- Einarsson, Jan (1979): Två roller söker sina egenskaper. En pilotstudie. *Könsroller i språk* 3. *FUMS rapport* 75. Uppsala. 3-17.
- Einarsson, Jan & Tor G. Hultman (1984): *Godmorgon pojkar och flickor* Malmö.
- Eriksson, Mats (1997): *Ungdomars berättande. En studie i struktur och interaktion*. Uppsala: Institutionen för Nordiska Språk.

- Fishman, Pamela (1983): Interaction. The work women do. B. Thorne, C. Kramarae & N. Henley (eds.): *Language, Gender and Society*. Cambridge MA: Newbury House. 89-101.
- Gauchat, L. (1905): *L'unité phonétique dans le patois d'une commune*. Halle: D.S.Niemeyer.
- Gomard, Kirsten (1990): Forbillede eller skræmmebillede? – om kvindelige politikeres vilkår og kommunikationsstrategier i fjernsynets valgkampsendelser. Andersen m.fl. (red.): *Livsmagt. Årbog for kvindeforskning 2*. Århus: Aarhus Universitetsforlag, 26-47.
- Gomard, Kirsten (1992): Working conditions and communicative strategies of women candidates in TV-election campaigns. Gunnarsson & Liberg (red.): *Språk, språkbruk och kön*. 311-20.
- Gomard, Kirsten (1995): Sprog og køn i lokalpolitik. *Nordlyd 23*. 135-46.
- Gordon, Elizabeth (1997): Sex, Speech, and Stereotypes. *Language in Society 26*, 1. 47-63.
- Gregersen, Frans & Inge Lise Pedersen (red.) (1991): *The Copenhagen study in urban sociolinguistics*. Copenhagen: Reitzel.
- Gunnarsson, Britt-Louise (1995a): Interaction and gender: A study of postgraduate seminars at a Swedish university. *TeFa nr. 12*. Uppsala: Uppsala University.
- Gunnarsson, Britt-Louise (1995b): Academic leadership and gender: the case of the seminar chair. *Nordlyd 23*. 174-93.
- Gunnarsson, Britt-Louise & Caroline Liberg (red.) (1992): *Språk, språkbruk och kön*. Rapport från ASLS:s nordiska symposium Uppsala, 7-9 november 1991. Uppsala: ASLA.
- Henley, Nancy M. & Cheri Kramarae (1991): Gender, Power, and Miscommunication. Coupland, Giles & Wiemann (eds.): *Miscommunication and Problematic Talk*. London: Sage. 18-43.
- Holmes, Janet (1997): Women, language, and identity. *Journal of Sociolinguistics 1*, 2. 195-224.
- Hultman, Tor G. (1990): Språk och kön i skolan. *Kvinnovetenskaplig tidskrift 11*, 1. 19-29.
- Jacobsen, Lis (1912): *Kvinde og Mand. En Sprogstudie fra dansk Middelalder*. København: Gyldendal.
- Jensen, Anker (1898): Sproglige Forhold i Åby Sogn. *Dania V*. 213-31.
- Jespersen, Otto (1907): Mands Sprog og Kvindes Tale. *Gads Magasin*.
- Jespersen, Otto (1922): *Language. Its Nature, Development and Origin*. London: Allen & Unwin. 237-54.
- Jespersen, Otto (1941): *Sproget. Barnet, kvinden, slægten*. København: Gyldendal. 161-74.
- Johnson, Sally & Ulrike Meinhof (eds.) (1997): *Language and Masculinity*. Oxford: Blackwell.
- Jul Nielsen, Bent & Magda Nyberg (1988): Talesprogsvariationen i Odder kommune. *Danske Folkemål 30*. 31-88.
- Kimmel, Michael S. (1987): *Changing Men: New Directions in Research on Men and Masculinity*. Newbury Park, CA: Sage.

- Kristensen, Kjeld (1977): Variationen i vestjysk stationsbymål. En kvantitativ socio-lingvistisk dialektundersøgelse i Vinderup, Ringkøbing Amt. *Dialektstudier* 4, 1. 29-109.
- Kristiansen, Tore (1992): Køn og sproglig usikkerhed. Gunnarsson & Liberg (red.): *Språk, språkbruk och kön*. 97-108.
- Krogstad, Anne (1994): Kampen om ordet. Gro Hagemann & Anne Krogstad (red.) *Høydeskrekke*. Oslo: Gyldendal. 163-206.
- Labov, William (1963): The Social Motivation of a Sound Change. *Word* 19 vol. 3: 273-309.
- Labov, William (1966): *The social stratification of English in New York City*. Washington, DC: Center for Applied Linguistics.
- Labov, William (1972): *Sociolinguistic Patterns*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Labov, William (1990): The intersection of sex and social class in the course of linguistic change. *Language Variation and Change* 2,2. 205-54.
- Lakoff, Robin (1975): *Language and woman's place*. New York: Harper & Row.
- Levander, Lars (1909): I vad mån kan ett bymål kallas enhetligt? *Språk och stil. Tidskrift för nysvensk språkvetenskap* 9:39-59.
- Malmberg, Anna (1985): Manlig ock Kvinnlig samtalsmiljö – finns det? *FUMS rapport 128*. Uppsala.
- Maltz, D. & R. Borker (1982): A cultural approach to male-female miscommunication. John Gumperz (ed.): *Language and Social Identity*. Cambridge: Cambridge University Press. 195-216.
- Milroy, Lesley (1980): *Language and Social Networks*. Oxford: Blackwell.
- Nielsen, Harriet Bjerrum & Kirsten Larsen (1985): *Piger og drenge i klasseoffentligheden: en analyse af pigers og drenges deltagelse i klasseundervisningen på 1. og 3. klassetrin*. Oslo: Pedagogisk Forskningsinstitut, Universitetet i Oslo.
- Nordenstam, Kerstin (1990): Hur talar kvinnor och män till vardags?. *Kvinnovetenskaplig Tidskrift* 1. 32-42.
- Nordenstam, Kerstin (1992): Om privatlivets helgd. Gunnarsson & Liberg (red.): *Språk, språkbruk och kön*. 331-40.
- Nordenstam, Kerstin (1996): Skvaller i kvinnliga och manliga gruppsamtal. *MISS 12*. Göteborg: Göteborgs Universitet.
- Omdal, Helge (1994): *Med språket på flyttefot*. Uppsala: Uppsala Universitet.
- Pedersen, Inge Lise (1992): Kvindeligt og/eller offentligt sprog? Gunnarsson & Liberg (red.): *Språk, språkbruk och kön*. 253-72.
- Pedersen, Inge Lise (1995a): Linguistic variation and composite life modes. Bengt Nordberg (red): *The sociolinguistics of Urbanization*. Berlin: de Gruyter. 87-115.
- Pedersen, Inge Lise (1995b): Sociolinguistic classification in a gender perspective. *ZDL-Beiheft 77: Verhandlungen des Internationalen Dialektologenkongresses Bamberg 1990. Band 4*. Wolfgang Viereck (Hrsg.). 106-17.
- Pedersen, Inge Lise (1998): Kvindepræk? Om kvindelige præsters prædikener. Else Marie Wiberg Pedersen (red.): *Se min kjole. De første kvindelige præsters historie*. København: Samleren. 32-69.
- Pedersen, Karen Margrethe & Magda Nyberg (1984): Når bønder fortæller. En fre-

- kvensundersøgelse af mænds og kvinders sprogbrug i et interviewmateriale bestående af saglige og anekdotiske beretninger. *Danske Folkemål* 26. 1-246.
- Preisler, Bent (1986): *Linguistic sex roles in conversation*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Projekt Skolesprog (1979): *Skoledage 1 og 2*. København: GMT-Unge Pædagoger.
- Scheuer, Jann (1995): Hans hustru og hendes bryster. *MUDS* 5. 246-56.
- Scheuer, Jann (1998): *Den umulige samtale. Sprog, køn og magt i jobsamtaler*. København: Akademisk Forlag.
- Skautrup, Peter (1921): Om Folke- og Sprogblending i et vestjysk Sogn. *Danske Studier*. 97-111.
- Skeggs, Beverley (1997): *Formations of Class & Gender*. London: Sage.
- Steinholt, Anders (1964): *Målbryting i Hedrum*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Søndergaard, Dorte Marie (1996): *Tegnet på kroppen. Køn: Koder og konstruktioner i Akademia*. København: Museum Tusulanum.
- Tannen, Deborah (1991): *You just don't understand*. New York: William Morrow.
- Thelander, Kerstin (1986): *Politikerspråk i könsperspektiv*. Malmö: Liber.
- Thelander, Mats (1979): *Språkliga variationsmodeller tillämpade på nutida Burträskmål 1-2*. Uppsala: Uppsala Universitet.
- Togebj, Ole (1985): *Kvinden siger selvfølgelig mest, sagde manden*. København: Reitzel.
- Togebj, Ole (1992): Indøvelse i mindreværd. Om sproglig interaktion i børnehaven. Gunnarsson & Liberg (red.): *Språk, språkbruk och kön*. 241-52.
- Trudgill, Peter (1972): Sex, covert prestige, and linguistic change in the urban British English of Norwich. *Language in Society* 1. 179-195.
- Wallgren Mitsner, Barbro (1992): Klokhet i det andliga eller i det världsliga – en jämförelse mellan kvinnlig och manlig predikostil. Gunnarsson & Liberg (red.): *Språk, språkbruk och kön*. 341-52.